

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ В ИЗУЧАВАНЕТО НА ИКОНОМИЧЕСКАТА НАУКА В КОНТЕКСТА НА ПОЛИТИЧЕСКАТА ИКОНОМИЯ И ИКОНОМИКСА

Мария Марикина¹

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящата студия е посветена на някои методологически проблеми и подходи, свързани с изучаването на политическата икономия и икономикса, като акцентът е върху изясняване на понятията, предмета и обекта на политическата икономия и икономикса, както и върху еволюцията в разбирането за съвременната политическа икономия.

В методологията освен метода на изследване се включва и изучаване на връзките между различните теоретични концепции и извеждането на изводи за реалната среда. За икономическата наука методологията означава изучаване на начините и изследване на причините, които икономистите разглеждат, за да създадат и да обосноват своите теории. В широкия смисъл под методология в икономическата наука следва да се разбира цялата съвкупност от опити и процедури за изследване на предмета. Той от своя страна е онзи съществен признак или критерий, който дава възможност да се определи мястото на конкретната наука в системата на другите науки.

Основните цели на тази разработка са:

първо – да се внесе по-голяма яснота в методологичен аспект в представата за двете направления в икономическата наука – политическата икономия и икономикса, и

второ – да се осветли съвкупността от идеи и разбирания в изследване на предмета на съвременната политическа икономия.

Тезата, която е развита, е, че разглеждането и изучаването на икономическата наука днес следва да се осъществява не назад към класическата политикономия, а напред към политическата икономия – като обобщаваща наука за съвременната политико-икономическа система. В дългия път на развитие на политическата икономия съдържателните характеристики, изложените концепции, развитите идеи, разкритите факти, намерените принципи и използваният инструментариум са и доказателство за това, че в актуалните представи за икономическата наука има място за различни конкурентни направления на икономическата наука – и на политическата икономия, и на икономикса, в партньорство. Последователността, в която ще бъдат изложени тези разбирания, ще бъде сведена до понятийно и смислово изясняване на политическата икономия, представяне на някои разсъждения по повод обекта и предмета на политическата икономия и икономикса, както и очертаването на новите аспекти на съвременната политическа икономия.

---

¹ Мария Марикина е доктор по икономика, доцент в катедра „Икономикс“ на УНСС; g/o mmarikina@unwe.eu

ПОЛИТИЧЕСКА ИКОНОМИЯ – ПОНЯТИЙНО И СМИСЛОВО ИЗЯСНЯВАНЕ

Изследването на концепциите, теориите и основните принципи на разсъждение за политическата икономия и за икономикса днес не е лесно да бъде осъществено. Проблемът за това се свързва най-напред с различния смисъл и съдържание, които се влагат в двете понятия. Трудностите в разбирането по този въпрос и съществуващите дискусии произтичат предимно от невъзможността за еднозначно дефиниране и в същото време от отсъствието на точно определено понятие за „политическа икономия“ и за по-съвременния (а дали не и синоним?) „икономикс“.

Изясняването на съществуващите проблеми следва да бъде потърсено най-напред в етимологичните корени на понятието „политическа икономия“. Дума с такъв корен се намира най-напред в гръцката дума „οἰκονομία“ (*oikonomia*) управление на домакинството, администрация); от οἶκος (*oikos* – къща) и νόμος (*nomos* – обичай или закон); оттук – „правила на дома, домакинството“¹. Древногръцкият философ Аристотел използва термина точно в този смисъл, с което да обозначи науката, която предполага три елемента на власт: на първо място – на господаря над роба, на второ – на родителя към децата, и на трето – на отношението на мъжа към жената. Такова значение на термина се съхранява в моралната философия до средата на XVIII век. Подобен е смисълът и на латинския термин *oeconomia*, с който се разглежда управлението на домашните дейности в тесния смисъл и управление въобще в широкия смисъл. Френският термин *oconomie* възприема широкия смисъл на латинската дума, добавя се и термина *politique*, с което се характеризира държавното управление. През XVI – XVII век типичният интерес към националната държава и нейното устройство и управление води обективно към използването на термина политическа икономия, а първата му употреба се намира в трудове на Монкретиен от 1615 година. В Англия в този период терминът се използва от Уилям Пети през 1691 г., при разглеждането на ирландската икономика, а смисълът, който е търсен, е за възможността да се наблегне на сравнителната мощ на държавата.

При разглеждането на етимологията на „политическата икономия“ може да бъде намерено доста по-интересно определение при физиократите – като наука за икономическа организация, основаваща се и на природни закони, и на действия от страна на държавата, свързани с управление и регулиране. Налице е двойственост на значението, което се влага в термина. Така Франсоа Кене първоначално употребява „политическата икономия“ в широкия смисъл, но понятието е приложено в „*Икономическата таблица*“ към обсъждането на природата на богатството, възпроизводството и разпределението – разкриват се основните причини, които пречат на превръщането на една страна в богата земеделска нация: лошите форми на данъчно облагане, непозволяващи натрупването на капитал за култивиране на земята, прекомерната цена на събираните данъци; прекаленият разкош; прекалено скъпи съдебни спорове; липсата на експортна търговия с ресурси; липсата на свобода във вътрешната търговия и във възможностите за обработване на земята; тормоз върху селячеството; липсата на

¹ [http://bg.wikipedia.org/wiki/Икономика_\(наука\)](http://bg.wikipedia.org/wiki/Икономика_(наука))

възвращаемост на годишния чист доход и т.н. В тази логика не е случайно и това, че маркиз Мирабо през 1760 година осмисля *economic politique* като разбиране, което включва в себе си трактати за селското стопанство и държавното управление, успоредно със съчинения за природата на богатството и начините за неговото получаване. В следващите десетилетия към тази втора терминологична представа за понятието се добавя и думата „наука“, за да се установи след средата на XVIII век като понятие, засягащо производството и разпределението на богатството в процеса на управление от страна на държавата.

Джеймс Стюарт е първият английски икономист, който е използвал понятието „политическа икономия“ в заглавието на свое произведение – *„An Inquiry into the Principles of Political Economy“* („Изследване върху принципите на политическата икономия“) през 1767 година. В увода към книгата той обяснява, че така както икономията въобще е изкуство, което удовлетворява потребностите на семейството, така и науката политическа икономия има стремеж да осигури определени средства и блага за съществуването на всички жители, определена заетост и зависимости, така че личните им интереси да съдействат за удовлетворяването на взаимосвързаните им потребности. В понятието политическата икономия Джеймс Стюарт влага смисъла на благоразумното управление от страна на държавата на стопанството. Това управление е насочено към индивидите и интересите им и институционалната и политическа подредба за избор на лесен начин за изпълнение на поставените цели и всичко запланувано.

Макар понятието политическа икономия да не е използвано от Адам Смит в заглавието на книгата му *„An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations“* („Изследване върху природата и причината за богатството на народите“) – 1776 г., неговата заслуга е основна за разбирането на понятието като изследване, наука, която трябва да изучава икономическите отношения и законите на производството, разпределението, размяната и потреблението на богатството. И ако във въведението на книгата той разглежда съществуването на „различни теории на политическата икономия“, то в книга IV-та смята, че политическата икономия е „отрасъл от знания, необходим за държавната дейност или законодателството“ – наука, която трябва да обосновава икономическата политика. Подобна насоченост в разбирането на политическата икономия като наука, свързана с управлението и материалното благосъстояние, се оказва доста устойчива. Бентам в съгъстена форма излага редица факти: „Политическата икономия може да се разглежда и като наука, и като изкуство. Но в този случай, както и в други, ползата от науката се състои саво в това, че тя може да служи за ръководство за изкуството“ (Bentham, 1793-1795, p. 223). Торренс (Torrens, 1819, p. 453) също я нарича „един от най-важните и полезни отрасли в науката“, в същото време, когато Джеймс Милл (Mill, 1821, p. 211) и Маккуох (McCulloch, 1825, p. 9) я определят като систематическо изследване на законите, управляващи производството, разпределението, потреблението и обмена на стоки или продукти на труда¹.

¹ Groenewegen, P., *Political Economy*, The New Palgrave Dictionary of Economics. Second Edition. Eds. Steven N. Durlauf and Lawrence E. Blume. Palgrave Macmillan, 2008. The New Palgrave Dictionary of Economics Online. Palgrave Macmillan., http://dictionaryofeconomics.com/article?id=pde2008_P000114> doi:10.1057/9780230226203.1300

Като понятие политическата икономия бива разгледан по-късно от Джон Стюарт Мил от гледната точка на моралната и социалната природа. Той критикува онези предишни идеи за политическата икономия, че тя е вид изкуство или практическа наука. Прави опит да дефинира политическата икономия като наука, като изхожда от разбирането за това, че тя представлява само онези явления от социалната област, които се явяват следствие от стремежа към богатство. За него тя е чиста наука, която дава знание за явлението и се стреми да открие неговите закони. Под политическа икономия той разбира морална или психологическа наука, която съществува чрез изграждането на хипотези, изхожда от „приети предпоставки“, които са точни аналогии на онези, които, под формата на дефиниции, са основата на другите съществуващи абстрактни науки¹.

През XIX век и специално във втората му половина възникват различни критики върху такова определение за политическата икономия. В този смисъл две са основните течения на икономическата мисъл, които внасят нововъведения в разбирането на това що е политическа икономия. От една страна е немският икономист, социолог и философ Карл Маркс, който разглежда изучаването на политическата икономия като изучаване на анатомията на гражданското общество или като един вид теоретичен анализ на буржоазното общество, в което той живее. При К. Маркс, както и при Ф. Енгелс, понятието „политическа икономия“ остава, но биват преразгледани нейният обхват, метод, предмет и аналитичен инструментариум. По-късно последователите на марксисткото учение никога не се отказват от понятието политическа икономия.

От друга страна в желанието за по-голяма яснота на анализа и методологията на науката през 1875 год. Маклаод предлага ново понятие – **economics (икономикс)**, като икономическа наука, която се занимава със законите, управляващи съотношенията между количествата стоки, обект на размяна. Маклаод свежда цялото съдържание на икономикса или икономическата наука към учението за размяната. Негови последователи се оказват Анри Ришло („*Une révolution en économie politique*“ – 1863), М. Шевалие („*Journal des économistes*“ – 1862), а в качествата на новата терминология **economics** е убеден и един от основателите на неокласическата икономическа школа – У. Джевънс. Един от основните трудове на Джевънс е озаглавен „*The Theory of Political Economy*“ (1871) – Теория на политическата икономия), но въпреки, че като понятие присъства политическа икономия, авторът е един от най-сериозните застъпници за подмяната на името с икономикс. Новото, което влага в терминологичното уточняване, се свързва с това, че икономическата наука трябва да бъде математизирана, т.е. икономическите зависимости е възможно да бъдат по-точно и по-леко възприемани на математически език, с помощта на статистически данни, даващи възможност за количествена определеност на нещата.

За първи път понятието икономикс бива въведено в оборот в трудовете на британския икономист Алфред Маршал. Най-напред той експериментира с понятието през 1879 г. в „*The economics of industry*“, а с „*Principles of Economics*“ (1890) полага началото на употребата на икономикс. Той граничи не със съществителното „икономика“ (**economy**, а в множествено число – **economies**), а с прилагателното **economic** (икономи-

¹ За повече информация виж: Mill, J. S. 1974: *Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy*, 2nd edn. Clifton, N. J.: Augustos Kelly. First published in 1844.

чески). С добавянето в края на s Маршал съумява да добие двоен ефект от анализа. От една страна, акцентирание на множественото число, а от друга, допълнително наблягане на принадлежността на обекта. Освен това при произнасянето на *economics*, от гледна точка на слуховото усвояване, се чува *economix* или микс от икономически знания. Първоначално Маршал употребява политическата икономия и икономикса в качеството на синоними, като пълната им замяна приключва около 1920 година. Ето защо в определението на термина икономикс в книгата му „Принципи на икономикса“ (1890) във въведението на първа глава се казва: „Политическата икономия или икономиксът е изследване на нормалната жизнена дейност на обществото; тя изучава онази сфера на индивидуалните и обществените действия, която е най-тясно свързана с придобиването и използването на материалните основи на благосъстоянието. От една страна това е изучаване на богатството, а от друга – по-важна е изучаването на човека“¹.

След Маршал е налице силна тенденция за развитие на икономическата наука, а водещото течение е неокласиката. През тридесетте години на XX век английският икономист Л. Робинс публикува „*An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*“ (1932 – Есе за природата и значението на икономическата наука) – едно от най-значимите събития в икономическата литература. Бидейки един от най-сериозните привърженици на маржинализма, той дава определение за икономикса като наука за рационалната дейност и изключва всякакво социално съдържание – „наука изучаваща човешкото поведение като отношение, от гледна точка на целите и оскъдните средства, които могат да имат различна употреба“². В термина икономикс се влага смисъл за това, че икономическата наука се базира върху точните условия и факти, необходимо е абстрахиране от политиката и че самата наука е заредена със силен нормативизъм. Такова разбиране на икономикса влиза в противоречие с изводите на Дж. Кейнс. Той оспорва господстващата до тогава икономическа мисъл – старите постулати на неокласическата теория, и твърди, че икономиксът по-скоро е метод, а не доктрина, мисловен уред, мисловна техника, която помага на притежателя си да прави коректни заключения. Икономическата наука тръгва по модерен път. Така, в течение на периода до средата на XX век, постепенно понятието политическа икономия се употребява все по-малко, за да се възроди отново през последните десетилетия и да се стигне до модерна употреба и на политическата икономия, и на икономикса – с нов смисъл. Новият смисъл се налага от характерните особености на предмета и метода.

2. ЗА ОБЕКТА И ПРЕДМЕТА НА ПОЛИТИЧЕСКАТА ИКОНОМИЯ И ИКОНОМИКСА

През последните почти век и половина в икономическата наука съществуването на политическата икономия и икономикса поражда въпроси предимно за това дали те не са теоретични направления, които си съперничат, и в условията на тази конкуренция

¹ Marshall Alfred, „Principles of Economics“ – Book 1, Ch. I, p.1, Cosimo Inc. N.Y. 2006.

² Robbins L., „An Essay on the Nature and Significance of Economic Science“, Ch. I, p. 16, MacMillan and Co., London, 1945.

дали не се обезсмисля изучаването на едно от двете, какво е тяхното бъдеще. В отговор на такива въпроси може да послужи най-напред фактът, че и в двете направления се правят опити да бъдат разкрити причините и да се намерят движещите сили в икономическата система. Друго важно уточнение в методологичен план е съществуването на **единен обект на изследване и за политическата икономия, и за икономикса – икономическата система и действителност, като той в никакъв случай не отрича спецификите на предмета.** В центъра на внимание на политико-икономическите изследвания като проблематика са същностните и дълбоки закономерности във функционирането на икономическата система на обществото, факторите, оказващи въздействие върху нейното развитие и усъвършенстване. Политическата икономия се стреми да изясни причините за възникването, еволюцията и прекратяването на икономическите ситеми и на присъщите им елементи.

Предметът на класическата политическа икономия е бил изучаването на размера на богатството и неговото разпределение, а също така и ролята на държавата в икономическия живот на обществото. Преди нея в икономическата наука се лансират идеите на меркантилистите, които свързват нарастването на общественото богатство с държавната политика в сферата на международната търговия. Това е била наука за държавно управление на икономиката. Основа на такова разбиране на предмета на политическата икономия е абсолютизирането на една от формите на общественото богатство – парите. При физиократите разбирането на предмета на политическата икономия се свързва с абсолютизирането на друга форма на общественото богатство – продукта от земеделието, в който те виждат основния източник на обществено богатство. И макар да се отхвърлят идеите на меркантилистите, икономическите идеи на физиократите са били също насочени към политиката на държавата и управлението на стопанската дейност. Така при Адам Смит общественото богатство не са парите, а продукта, резултат от различни видове дейност и то не само в селското стопанство. В този смисъл политикономията е науката за функциите на държавата, а неин предмет е общественото богатство, зад което стои определено производство. За достигането на определена форма на богатство и неговото разпределение класиците търсят универсални обективни закони и зависимости и по този начин обясняват и предвиждат тенденциите на бъдещото развитие. С въвеждането на категорията стойност на практика се създават предпоставки за социална, икономическа и правна основа на взаимодействие на членовете на обществото, зад която се поставя положеният труд, а не наложена кастова или съсложна диференциация.

С марксистката икономическа школа политическата икономия търпи още по-сериозно развитие. Общественото богатство се разглежда като материални условия за живот на хората, а специфична форма на такова богатство е капиталът. В процеса на създаване на материалните условия хората си взаимодействат в определени отношения и помежду си, и с обкръжаващата ги среда. Именно в това, според Маркс, се разкрива предметът на политическата икономия. Основният въпрос на политическата икономия е този за производството и собствеността, за степента на съответствие между отношенията на собственост и задачите за повишаването на ефективността на икономическите системи. Анализирайки отношенията между работниците и собствениците, политико-икономическият подход се развива и конкретизира по-нататък

в изследване на системата на производствените отношения, формите на икономическите зависимости, за да се стигне до механизмите на функциониране на различни икономически системи и ролята на държавата, чиято функция е видяна като осигуряване защитата на собствениците и насърчаване на онези, които управляват благосъстоянието на обществото.

Новото в методологичен план за политическата икономия е обединяването на историческото и логическото¹. Въведеният принцип на историзма от маркситката школа дава възможност общите закони да се модифицират в конкретни, при спазването на онези граници, в които са валидни действията на общите закони и специфичните им проявления. По този начин политическата икономия „издържа“ на нападите от страна на историческата школа – за решаващото значение на историко-културните ценности в икономиката, а методологията ѝ се изразява в търсенето на обективни, същностни и причинно-следствени връзки.

Маржиналистките икономически идеи, които се разпространяват и налагат през втората половина на XIX век на практика се явяват методологическа революция в науката. Маржиналистките търсения и идеите на представителите на кеймбриджката школа представят голяма част от принципите на класическата и марксистка политикономия, на които се основава икономическата наука, като непригодни. Според тях класическата политическа икономия е недоценила ролята на историческия метод както по отношение на процесите в националното стопанство, така и тези на световно равнище, слаби са или отсъстват в политико-икономическата теория изводите, основани на емпирически и фактологичен материал.

Маржиналистите правят опити да се представи икономическа наука, която да бъде в минимална степен политизирана, основният инструментариум се отъждествява с пределно абстрактния подход в разглеждането на икономическата проблематика, въвеждат се нови понятия като равновесие и максимизация. Алфред Маршал отделя голямо внимание на проблемите в методологията на икономическата наука и специално се занимава с предмета на икономическата наука. Той достига до извода, че понятието „политическа икономия“ вече недостатъчно адекватно отразява целите и задачите на съвременната наука и поради това не следва повече да бъде приемано. Чрез икономикса ще се постигне максимално приближаване на икономическата теория към практиката, стопанските процеси ще се обосновават чрез емпирика, а стопанският живот ще бъде теоретично осветен възможно най-просто и ясно. Налице е придържане към прагматична гледна точка на икономическото изследване и визия, че икономическата наука може да използва всякакви методи, които са ефективни, за достигането на нейните цели. Независимо дали са разработени от маржинализма, или приети от класичесата политическа икономия, исторически или теоретически методи, математически и т.н., ако са продуктивни и водят до ново икономическо знание, те могат да бъдат използвани.

¹ К. Маркс е привърженик на философските възгледи на Хегел, които по-късно служат като основа за развитието на теорията му за диалектическия материализъм. Никога обаче теоретичната мисъл на К. Маркс не изменя на поставената от него теза на диалектическия материализъм, че начинът на производство на материалния живот обуславя процеса на социалния, политическия и духовния живот и че не съзнанието на хората определя тяхното битие, а тяхното обществено битие определя съзнанието им.

През 1891 г. излиза „Предмет и метод на политическата икономия“ (The Scope and Method of political Economy) на Джон Невил Кейнс, с който труд се прави още една крачка напред в методологичен план от страна на икономическата наука. Той я разглежда като позитивна и нормативна, а от тук се извеждат и функциите на „политическата икономия или икономикса“. Една от тези функции се състои в разбирането за „политическата икономия като позитивна, абстрактна и дедуктивна наука“¹, друга – твърде различна, за „политическата икономия като етична, реалистична и индуктивна наука“². Особено голямо е значението на възможността за практическа проверка на вече установени икономически теории и хипотези.

В методологическите възгледи на Джон Невил Кейнс се допуска едно широко приемане на различни методи в икономическата наука. Всеки от тях – наблюдение, опит, дедукция, индукция, интуиция, статистически метод, математически метод и др., той счита, че има законно място и относително значение. Но „политическата икономия или икономикса“ е по-скоро дедуктивна и теоретична наука, отколкото индуктивна и емпирическа.

По-нататък, в резултат на специализирането на научните знания при неокласиците, е налице пълно абстрахиране от политическите, идеологическите и институционалните фактори, а предметът на икономическата наука става много по-тесен. Единната методологична основа или единният поглед върху политико-икономическото устройство и развитие са разрушени. Науката се обръща към по-сложен предмет, включващ в себе си не само неизменните свойства и устойчиви характеристики на явленията, но и стохастическите процеси и фактори на неопределеността. Търсят се рационалните функционални връзки на явленията, а общата визия за социално-икономическата действителност при неокласиците се свежда до равнището на отделната фирма или домакинство, чиито цели са максимизирането на печалбата и респективно полезността. Методологията на анализа, изходните положения на икономикса са директно свързани с адекватното отражение на реалния стопански живот, в противен случай научното изследване би отишло по пътя на създаване на определени теоретични митове, които лесно биха довели до фалшификация в икономическата наука.

Всяко стопанство е сложен организъм, а за да бъде изучено, е необходимо да се използва системен подход. В тази логика всяко явление в стопанския организъм се характеризира със своя динамика в рамките на възпроизводствения и еволюционен процес. Предметно-методологическата определеност на стопанството се насочва към интерпретацията на икономикса.

В икономикса основната проблематика е въпросът за взаимодействието между продавачите и купувачите в процеса на осъществяване на икономическия избор. Осигуряването на този избор става чрез използването на оскъдните ресурси, а целта е максимизиране на доходите и постигане на пазарно равновесие. Предмет на икономикса по този начин стават вторичните фази на възпроизводствения процес от гледната точка на ценообразуването на пазара. В основата е заложена маржиналистко – неокласическа аксиоматика, доразвиването от кейнсиан-

¹ Keynes N. J., „The Scope and Method of Political Economy“, Batoche Books, Kitchener, 1999, Ch.1, p. 11.

² Пак там, p. 16.

ското учение за регулиране на пазарите и институционалните възгледи за взаимното влияние на икономически и социални фактори. В обобщен вид тази еволюция в методологията на икономическата наука е представена в таблица 1.

Таблица 1

Главни характеристики на метода на икономическото изследване

Структурни характеристики на метода	Политическа икономия	Икономикс
	Екзотерически, същностен	Екзотерически, явленски
Парадигма	Интуитивна: предполага егоистично начало на основата на културни ценности	Априори предвидени: рационални предпочитания при пълна информация и нулеви транзакционни разходи
Социално-политическа детерминираност	Присъства в качеството на обективни предпоставки, връзки и отношения	Не присъства по причина признаване на екзогенността на средата към икономиката
Технологическа детерминираност	В рамките на производителните сили	Отсъства – земя, труд и капитал – главни фактори на производството
Организационна детерминираност	Проста кооперация, манифактура, фабрика	Абстрактна фирма, “черна кутия“
Предмет на изследването	Вътрешни, устойчиви връзки и отношения	Външни и спорадични връзки и взаимодействия
Характер на връзките, отношения	Причинно-следствени, субстанционални	Функционални, отразяващи потоците на движение на доходи и разходи
Цел на метода	Евристически, разкриване на политико-икономическата природа на обществото	Позитивистка; отговаря на въпроса как работи системата, за да се достигне икономически ефект
Характер на метода	Диалектически (по предимство)	Позитивистки

Пространствено-времеви рамки	Национално-държавни; дългосрочен период	Не се определят в източника; краткосрочен, текущ
Равнище на рационалност	Преобладават общо-държавните интереси	Утилитарно-частна рационалност
Отражение на целостта, равновесност	Стремеж към обща политико-икономическа картина, равновесие	Фрагментирана, функционална, дискретна насоченост; икономическо равновесие
Ползвател на изследванията	Заинтересованият елит на държавата	Мениджъри, политици в определени сфери
Единица за измерване	Стойност	Ценност

Източник: <http://newpoliteconomy.org/publications/articles/241.pdf>, Лемещенко П. С. – Политическая экономия: Историческая ретроспектива, настоящее и будущее науки“.

На основата на изложените концепции, принципи и използвани методи, в търсене на отговорите, които се задават за двете направления в икономическата наука, е възможно да се намерят сходните характеристики и съответно партньорството, както и различията, които биха илюстрирали конкуренцията между двете направления на икономическата наука:

1. Тъй като стопанството се явява общ обект на изследване от страна на различните направления на икономическата наука, може да се говори за партньорство между политическата икономия и икономикса, но тъй като всяка от тях има свой предмет на изследване, те ще бъдат в конкуренция.

В своя предмет на изследване икономиксът включва поведението на стопанските субекти, определяно от неограничените потребности и ограничените възможности за удовлетворяване на тези потребности, т.е. в условия на оскъдност. Парадигмата е в априорна предвидимост и се свързва с рационалното поведение и предпочитания на стопанските субекти. Изследват се предимно външните и спорадични връзки и взаимодействия.

Предметът на политическата икономия има по-общ характер. Това е наука, която изхожда от това, че за бъдат удовлетворени хората с техните потребности, те трябва да се занимават с производство на необходимите блага, встъпвайки в съответните отношения един с друг – отношения по повод производството на необходимите блага. Съвкупността от отношения по повод производството, разпределението, размяната и потреблението съставят предмета на политическата икономия. При това тези отношения се разглеждат като обективни, подчинени на закони, които не са детерминирани от волята и желанията на хората. Действието на тези закони също е предмет на политическата икономия.

Предметът на политическата икономия е по-широк, отколкото е предметът на икономикса, доколкото отношенията по повод производството, разпределението и по-

треблението и управляващите ги закони възникват не само в рамките на пазарното стопанство. Икономиксът анализира преди всичко функционалните връзки и отношения предимно в рамките на развитото пазарно стопанство, насочен е към осигуряване на фиктивното му функциониране. Отдава се значение на външните връзки и онези със спорадичен характер. Политическата икономия набляга на вътрешните, устойчиви връзки и отношения, на тяхната система, обуславя тяхното отделяне като отношения между хората, като представители на различни класи и социални групи.

2. Конкурентните отношения между икономикса и политическата икономия могат да бъдат показани при сравнителния анализ на други подходи към изучаване на предмета на всяка една от науките. Така, както политическата икономия, съгласно общоприетото разбиране, е наука за законите за производството, размяната, разпределението и потреблението на материални блага, така тя смята че тези закони са обективни и не зависят от волята и съзнанието на хората.

Противно на това икономиксът, включвайки в предмета на своето изследване икономическите закони, акцентира върху техния вероятностен характер.

3. Разликата е голяма и по повод определянето на съдържанието на законите. Политическата икономия разглежда законите за стойността, търсенето и предлагането, паричното обръщение, концентрацията на производството, а икономикса – законите за оскъдността на благата, намаляващата възвръщаемост, намаляващата пределна полезност на стоките и др. Политическата икономия анализира законите в тяхната същност, изяснява ги, докато икономикса по скоро ги разглежда на равнище външни взаимозависимости.

4. Съществена разлика съществува и в самите логически системи на политическата икономия и икономикса. Например при икономикса в центъра на логиката като наука се поставя категорията цена като определяна не от разходите за труд, а от полезността на стоката и съотношението между търсенето и предлагането. В политическата икономия център на логическата система е заложена категорията стойност, определяна чрез разходите за обществено необходим труд, който лежи в основата на формирането на цената на стоката.

Освен това в изясняването на логическите схеми на икономикса и политическата икономия голямо значение имат разликите в разбирането на ценностната система на стопанските субекти. В икономикса на преден план е утилитарно-частната рационалност, а в политическата икономия преобладават общодържавните интереси.

5. Икономиксът се основава на такива принципи като оскъдност на ресурсите, максимизиращо поведение на индивидите, необходимост от избор, устойчивост на икономическите предпочитания, методологически индивидуализъм и стремеж на икономическата система към равновесие. Социално-икономическа действителност и по-специално съвременната, която е обект на изучаване на политическата икономия, се характеризира с развити форми на регулиране и многообразни връзки между икономическите субекти, необратимост, гъвкавост в икономическото поведение, производство и разпространение на информация, активни икономически институти. В този смисъл са различни и принципите, на които се подчинява политическата икономия – опитите за преодоляване на оскъдността, осмислянето на еволюционните изменения на социално-икономическата действителност .

Така изложените особености предпоставят по-скоро конкурентни отношения между двете направления в икономическата наука – политическа икономия и икономикс. Факт е, че исторически възникването им не съвпада, първо възниква класическата политическа икономия, но това не означава че тя обхваща целия предмет на изследване. Свое място има и икономиксът, със собствени концепции, теории и основни принципи на разсъждение, със свой предмет. Важното е, че и двете направления не внасят ограничения в икономическата наука, напротив – икономиксът като модерно икономическо течение прави възможно партньорството със съвременната политическа икономия.

3. АСПЕКТИ НА СЪВРЕМЕННАТА ПОЛИТИЧЕСКАТА ИКОНОМИЯ

От шейсетте години на двадесети век се наблюдава възвръщане към употребата на политическата икономия. Основната причина е неудовлетвореността от стеснения обхват на изследването в икономикса. „За много икономисти извън доминиращото течение предметът на изследване на теорията е много по-широк от разпределението на оскъдните ресурси и пазарната размяна. Той включва институциите, технологията идеологията, икономическата власт, човешката психология, културата и т.н. В този смисъл неокласическият икономикс се оценява като частична теория, занимаваща се само с пазарите и тяхното функциониране. Поради широтата на проблематиката подходът, който се предлага от политикономистите, е интретдисциплинарен. При това политическата икономия не се разглежда като просто продължение на икономикса. Тя е призвана да изследва социалните явления в цялата им сложност.“¹

Ренесансът на политическата икономия от втората половина на двадесети век се изпълва с ново съдържание и трябва да се отбележи, че то е ново по отношение на класическата политическа икономия и различно от икономикса. Възникват нови направления в икономическата наука, които претендират да носят името политическа икономия или да бъдат с близки до нея характеристики. Тези направления имат както сходни, така и съществено отличаващи се изследователски черти, за да се стигне до съвременната политическа икономия, сформирана в резултат на взаимното проникване на идеи на няколко теоретични школи. Така съвременната политическа икономия може да бъде разглеждана като направление на икономическата наука, подчинено на теоретически еkleктизъм. В методологичен аспект политическата икономия днес е плод на взаимопресичащи се изследователски гледни точки, в основата на които са заложени различни проблеми, а целта е преодоляването на тесните граници на неокласическата икономическа теория. В тези рамки се включват теорията на общественения избор, на основата на която възниква конституционалната икономическа теория; икономическата теория на правата на собствеността; теорията на стопанството и правото; политическата икономия на държавното регулиране, неинституционалната икономическа теория; новата икономическа история, политическата икономия на новите леви; теорията на макроикономическата политика и др.

¹ Коева, Ст., Съвременната политическа икономия: Традиционни подходи и нови насоки, Икономическа мисъл, С., 2007, бр.1, 13.

В цялото това многообразие е твърде сложно да се даде една всеобхватна дефиниция на понятието и изчистен смисъл в съдържателно отношение. В този аспект опитите са много, а гледните точки – разнообразни: от проследяването на теоретичното наследство и утвърдената методология, историческия контекст, неортодоксалния им характер, всички те – различни от неокласическите и т.н., до представата за теория, обхващаща и покриваща един доста широк спектър от икономически идеи и теории. Сполучлив опит за описание на този широк спектър от гледна точка на историята на политическата икономия прави Бари Кларк. Неговата идея дава възможност да се проследи в исторически контекст развитието на политическата икономия и на тази основа да бъде направен опит за сравнителен анализ (вж. Схема 1).

Източник: Clark, Barry S., Political Economy: a comparative approach, 1998, Sec. Ed., Greenwood Publ. Group, Westport, USA, p. 24.

Схема 1 История на политическата икономия

Тази схема обаче би могла да служи като един приблизителен ориентир в изучаването на политическата икономия като история на икономическата наука. Към нея следва да се надградят много от актуалните въпроси в идеен и теоретичен аспект и съответните методологически подходи, които са разглеждани като полити-

кономически, за да стигнем до теорията на науката. В този смисъл е показателна теорията на общественния избор, възникнала с теоретичните разработки на Дж. Бюкенън, Г. Талок, М. Олсън и др. през 60-те години на XX век, които за първи път провеждат системно моделиране на поведението на политиците и другите участници, ръководени от частни, лични интереси, различни от целите за достигане на обществено благосъстояние. С тази теория се обяснява как в действителност работи политическият процес, като се набляга на стимулите на участниците в него. В нея не се разглежда държавата, която винаги взема решения в името на общественото благосъстояние, нито пък смята, че тя е всемооща институция, която отчита и преодолява предполагаемите грешки на пазарния процес. Според Дж. Гуортни и Р. Вагнер „...[Теорията на «обществения избор»] разглежда правителството по-скоро като една от възможните форми на социална организация – като институционален процес, чрез който индивидите колективно взимат решения и извършват действия.“¹ Специално внимание се обръща на държавните финанси и регулирането, лобирането и възможностите за рента. В натоящият етап тази школа притежава известна двойственост. Например икономисти като А. Алесина, Д. Асемоглу, Г. Табелини, Т. Персон и др. се дистанцират от традиционните разбирания на школата на общественния избор – касае се за сравнително ограниченото използване на теоретико-игровите модели и съвременния математически инструментариум от традиционната школа, опростените представи за мотивацията на участниците и ограничаване на поведението им в чисто рентна ориентация, което води до представата за опасността от всяка една държавна намеса в стопанството. Новата насока на теорията по-скоро прави опити за въвеждане на формалната, институционална икономика и микроикономическия анализ в изследваните сфери на общественния избор.

Интересна е и „теорията на макроикономическата политика“. През 70-те години на 20-ти век моделът на Кейнсиянския икономикс за пазарно равновесие се сблъсква със стагнация и инфлация, развили се в резултат на енергийната криза и намесата на правителствата и централните банки. В резултат на това се появява хипотезата за рационалните очаквания. Тя дефинира рационалните очаквания на икономическите агенти като най-доброто предположение за бъдещето, което се базира на цялата налична информация. В нейната основа са заложени революционни идеи на Робърт Лукас. Той първоначално изследва резултатите от икономическата политика в противопоставянето ѝ с политика, подчинена на методически правила. Основната идея е подчинена на разбирането, че когато политиката е сформирана в правила и регламент, може да се дадат точни определения за частните чрез оценка на рационалните очаквания.

От 70-те години на XX век тази теория, разглеждана като политикономическа, е посветена основно на сравнителния анализ на последствията от икономическата политика в условия на различни институционални системи – институтите определят очакванията на участниците в стопанството, а те, от своя страна, равновесието в макроикономическите модели. В същото време правителството не винаги гарантира

¹ Gwartney J. D. and Richard E. Wagner, Public Choice and the Conduct of Representative Government, in: James D. Gwartney and Richard E. Wagner (editors), Public Choice and Constitutional Economics, London, JAI Press, 1988, p. 6.

спазването на определените норми, а правилата не са в еднаква степен устойчиви и динамични. В рамките на даден опит и традиции се моделират политическите институти и конфликти, възможностите за избор, разглежда се политико-икономическият делови цикъл и т.н., за да се дадат препоръки за съответната макроикономическа политика. Чрез тази теория се формулират динамичните модели за общо равновесие в стопанството, с които се прави опит да се обясни начинът, по който последното еволюира във времето, и да се вземе предвид фактът, че то може да бъде засегнато от случайни шокове. С теорията на макроикономическата политика до голяма степен се скъсва с методологията на Кейнс, който залага на инвестициите и потребителските разходи, и се прави опит да се обвърже политико-икономическият анализ по-силно с поведението на самите пазарни участници.

Подобно е положението с „конституционалната политическа икономия“, която се заражда успоредно с теорията на обществения избор. И ако теорията на обществения избор разглежда основно формирането на текущата политика в рамките на определени правила, то за конституционалната политическа икономия предмет е формирането на най-общите правила на взимане на решения. При нея особено значение има приемането на еволюционни подходи и специално на т.нар. модели на „обществения договор“ (модели на реалния консенсус, политическия консенсус и др). Конституционалната политическа икономия претърпява силно развитие с разработките на Т. Персон и Г. Табелини с използването на иконометрични модели за изясняването на конкретни конституционални правила в условия на демокрация при провеждане на определена икономическа политика.

Пример за взаимното преплитане и проникване на теоретични разбирания, на подходи и идеи – с претенциите за един общ знаменател, е и т.нар „теория за рационалния избор“, известна още като теория на рационалното действие. Изследователи като П. Ордешук, Б. Вайнгаст, Дж. Робинсън и др. залагат на чисто формалното моделиране на социалното и икономическото поведение, а идеите им са широко възприемани и от икономисти, и политолози. Теорията за рационалния избор е също централна за модерната политология и съществува в три формата – първите два са икономическо моделиране и иконометрични изследвания, тясно свързани с икономическата наука, а третият формат – „мек“ рационален избор, използващ предимно вербално моделиране. В теорията за рационалния избор „рационалността“ означава, че някой действа така, че да балансира разходите по отношение на печалбите, за да достигне до максимално превъзходство. В теорията за рационалния избор всички решения, крайни или напълно нормални, са постулирани като мимикриращи един такъв рационален процес на избор, решение и действие. От гледната точка на тематиката и методологията границата между формалната политология и икономическата теория на микроравнище е силно размита.

Как може да бъде представен свързващият елемент в широкия смисъл за политико-икономическата наука в съвременен вариант, който да ни ориентира в цялото многообразие от характеристики?

В началото следва да бъде осмислена стопанската действителност, която се изучава от съвременната икономика от гледната точка на рационалното начало. Тук трябва да се отбележи, че съвременната икономическа наука изследва стопанството в усло-

вия, при които са валидни пазарните принципи и е в сила пазарният механизъм както на национално, така и на глобално равнище.

Политическите решения на национално и наднационално равнище имат решаващо значение за развитието на стопанството. Нарастването на взаимната зависимост на стопанските и политическите структури в отделните стопанства, но и на по-високо равнище – като факт от действителността, налага теоретично осмисляне и нов синтез – между икономическата наука и политологията.

В съвременните условия най-важен е фактът, че при преход към информационен начин на производство в структурата на предмета на повечето теоретико-икономически направления на преден план излизат глобалните икономически проблеми и взаимодействието между глобалните играчи. В този смисъл актуалните въпроси на политическата икономия стават тези на собствеността, глобалното икономическо управление, глобалното данъчно облагане, глобализацията в механизмите на ценообразуване, международните валутни и финансови отношения. Важна роля придобива глобалният характер на информационните ресурси, формите на производство, респективно и формите на богатство.

Ако обектът на изследване – стопанската действителност, е този свързващ елемент в чисто прагматичен аспект, в идеен отличителната черта на предметния свят на по-голямата част от „вариантите“ на политическата икономия е техният междудисциплинарен, „пограничен“ характер – в различните аспекти и проблеми на икономическата политика и регулиращите действия от страна на държавата. Междудисциплинарната интеграция, там където съществува, има като цяло положителен ефект за обогатяването на предмета на политическата икономия, но в същото време съществува и опасността от известно „размиване“ на предмета на науката, предизвикано от проблематика, която се изучава от микро- и макроикономикса, които изучават съответните равнища на стопанството, както и от частно-икономическите дисциплини и т.н. Ето защо е важно да се има предвид това, че колкото и тясно да са свързани отделните науки, колкото и силно да се проявяват междудисциплинарните тенденции, трябва да се отграничава предметът на конкретната икономическа наука – като отделна система от категории и закони, отразяващи значими в практически и теоретичен аспект части от действителността.

Поради това определянето на **предмета на съвременната политическа икономия в широкия смисъл ще се свърже с изучаване на влиянието на политическия процес на приемане на решения за избор на политика с цел постигане на дадени икономически резултати**. С такова дефиниране трябва да се отбележи и фактът, че става възможно отграничаването на позитивна и нормативна страна на политическата икономия. Сред сложната стопанска действителност и ограничения позитивната политическа икономия дава отговор на въпроса каква е избраната икономическа политика и доколко тя е повлияна от политическите институции, средата и икономическата система.

С нормативната политическа икономия, от друга страна, може да се даде отговор на въпроса как, по какъв начин обществото, отчитайки стопанската действителност и политическите ограничения, може да постигне оптимални икономически резултати. Тук отново могат да бъдат отчетени и основните разлики с икономикса. Съвремен-

ната политическа икономия за разлика от икономикса обяснява реалната икономическа политика и не я разглежда като външно зададен фактор. Тя е повлияна от въздействието на политическите избори в провежданата политика, от детерминантите на електоралните решения, икономическия и политическия цикъл, независимостта на централната банка, преразпределителните конфликти във фискалната политика, реформите в обществата и т.н.

На второ място политическата икономия поставя под съмнение едно от основните разбираня на икономикса, че икономическата политика се определя от максимизиране на функцията на общественото благосъстояние. Всъщност съвременната политическа икономия разглежда икономическата политика като зависима от политически механизми, зад които са вградени интересите на най-влиятелните електорални единици. В структурно отношение съвременната политическа икономия включва в себе си две главни предметни области- чисто политически и политико-икономически.

Проблемите на първата предметна област на политическата икономия са посетени на произхода, развитието и съхранението на политико-икономическите институти, разглеждат се предимно действията на политическите участници. Втората предметна област се свързва с влиянието им върху икономическата политика на държавата, с изграждането на модели, обясняващи политическия избор, и на чисто икономически модели. И двете предметни области се базират на основните изводи, наложени от теорията на обществения избор и предимно на теоремата на К. Ароу за невъзможността, а по-късно и на идеите на Дж. Бюкенън за трите най-важни елемента в обществения избор – методологически индивидуализъм, „икономически човек“ и концепция за политиката като обмен. Възприема се и се прилага голяма част от инструментариума на неокласическия икономикс за изучаване на политическите процеси и институти в съчетание с чисто прагматическото изследване на законодателните органи, на формирането на правителствата, на решенията на гласоподавателите, наличието на бюрокрация и т.н.

В методологично отношение в първата предметна област е налице значима еволюция в разбиранята, в съзвучие с променящата се политико-икономическа действителност. В теоретичните виждания на политикономистите до началото на осемдесетте години на XX век са налице опити да бъдат обогатени ранните теории за обществения избор със съответно институционално съдържание. Довод за това им служи недостатъчното осветляване към момента на проблемите, свързани с институционалната структура на политическата система и negliжирането до този момент на т.нар транзакционни разходи от неокласиците. През 80-те години теоретичните разработки се насочват към разбираня за това, че на практика гласуването и взимането на решения са подложени на стриктно разработени процедури, водещи до равновесни и устойчиви състояния. Равновесие от този тип вече се разглежда като структурно детерминирано. То се разглежда в съзвучие с възникналите нови институционални форми за вземане на решения по повод появяващите се разпределителни проблеми – резултат от разнородни интереси и цели на политиката.

В края на 80-ти и през 90-те години на XX век институциите се разглеждат ендогенно, а вниманието се насочва по-скоро към факторите, които влияят на тяхната стабилност. Предлага се информационна обосновка на съществуването на институ-

циите, като се отдава и значително място на разпределителната им функция. Изготвят се модели от вида „принципал-агент“, с което се дава възможност да се проучи взаимодействието между парламент и електорат, президент и бюрокрация и т.н. При основната институция – държавата, се акцентира върху проблематиката, която се свързва с делегирането на пълномощия и правото на контрол.

Във втората предметна област на политическата икономия се включва широк кръг от въпроси. Показателни за широчината на изследваните въпроси и решаваните проблеми е подходът на Торстен Персон и Гуидо Табелини, според които: „Искаме да обясним икономическата политика в модерните демокрации: какви са различията във формата и размера на редистрибутивните програми, степента и вида на осигуряване с публични блага, степента на корупция в държавната администрация, структурата на регулиране на трудовия пазар, позицията на монетарната политика в съответния бизнес цикъл или електорален цикъл. Когато намерим отговор на тези въпроси, ние ще достигнем границата между политическа наука и икономика.“¹

В тази предметна област една голяма част от работите се посвещават на изследване на политическия бизнес цикъл, в резултат на което в идеен аспект се сформират две основни насоки – опортюнистични модели и партийни модели. При първите се анализират логиката и поведението на политиците и се стига до извода, че, преследвайки личните си интереси в името на победата, те провеждат експанзионистична икономическа политика, а след изборите настъпва икономически спад. А при вторите модели различните политически партии според насочеността си се придържат към различни предпочитания по отношение на безработицата и инфлацията – левите партии залагат на социалната проблематика и отделят по-голямо внимание на безработицата, а десните – на инфлацията. Трябва да се отбележи, че изводите, наложени от тези партийни модели, в голяма степен се доказват от емпиричните изследвания

Втората предметна област от изследванията на политикономистите, посветена на изучаването на политическите бизнес цикли, се свързва с възможностите за формиране на равновесие в реалните политически системи. Ако това равновесие не съществува, за да бъде преодоляна липсата му, се пристъпва към моделиране – на основата на вероятно гласуване, на поведението на отделните типове участници – избиратели, политици, администрация, съдебна система и т.н. В съдържателен план се достига до чисто икономическите модели, оформени като раздели на тази политическа икономия на демократична основа: преразпределителна политика, с която се свързват трансферите и данъчното облагане; динамична политика, свързана с икономическия растеж; данъчното облагане и държавния дълг; парично-кредитна, сравнителна и външнотърговска политика.

Като една основна характеристика на предметния свят на политическата икономия на съвременния етап е наличието на **теоретически еkleктизъм**. До периода на установяване на неокласическата икономическа школа в икономическата наука няма доминиране на една или друга система от ценности. Политическата икономия в този смисъл се развива в рамките на общохуманитарното пространство, повлияно от

¹ Persson T., G. Tabellini, Political Economics: Explaining Economic Policy, 2000, Massachusetts Institute of Technology, USA, ch.1, s.1.

идеите на класиците. Най-важните признаци и универсалният смисъл, на позитивна или критическа основа, образуват съществените елементи на икономическата наука. Принципите, върху които се гради до тогава политическата икономия, са идеите на прогреса, историзма, хуманизма, ориентацията на науката към истината, дълбоката вътрешна взаимозависимост между позитивния и нормативния аспект на анализа. За съвременната политическа икономия се появяват нови принципи – на историческата специфичност, на кръговата и кумулативната причинност, на противоречията, на нееднородността на агентите, на неравномерното развитие и т.н. Съвременната политическа икономия не може да се сведе до един единствен методологически подход, напротив – налице е твърде голямо разнообразие в методологичен план в науката, изразена междудисциплинарност и широка толерантност към други обществени науки и идеи. Различията, които съществуват между отделните идеи и школи, носещи етикета „полтикономически“, са източник на комуникации, идейни иновации и дори конвергенция. Естествено такива различия трябва да се съхраняват, защото те са важни както за по-нататъшното развитие, така и за обогатяването на икономическата теория. А това, което в най-голяма степен е обединяващо сред голямото разнообразие, е неокласическата теория и то основно с понятийния апарат, който стана общ за съвременните направления на икономическата наука.

В предметния свят на съвременната политическа икономия важна роля има **сравнителният институционален анализ**. Една от централните теми е развиването на теоретичните и емпиричните приложения на алтернативните институционални форми на вземане на политически решения¹. Институциите могат да бъдат моделирани, според Дъглас Норт, като човешки организации, формиращи социални контакти или просто определящи правилата на играта. В този случай основното внимание на теоретично равнище се отделя на сравнението на различни версии на демократичната политическа система от гледната точка на възможността да се определят различни икономически политики. Пример в този смисъл е сравнителният анализ на влиянието на електоралните норми върху икономическата политика или как стимулите в изборителните системи повлияват решенията на политиците да насочат обществени ресурси към специфични групи. Сравнителният институционален анализ разкрива как промяната на правилата на играта рефлектира върху алокацията на ресурсите.

Освен това все по-важна роля играе анализът на ендегенното формиране на икономическите институти в рамките на различни политико-икономически модели. Идеята за взаимозависимост и взаимообусловеност на политическите и икономическите институти е общопризната в институционалния анализ. Въпросът се свежда до описание на причинно-следствени взаимовръзки между институционалните системи. Така например Д. Асемоглу разглежда взаимовръзката между системата на политическата власт и разпределението на ресурсите, от една страна, и развитието на икономическите институти, от друга, като тежестта и значението се отдава на политическите институти. Това, според него, произтича от факта, че политическите институти и властта им са по-стабилни. От друга страна учени като Г. Роланд смятат, че политическите институти бързо се променят на фона на сравнително по-бавното

¹ За повече информация вж. Besley T., The New political Economy, LSE-papers, London, Nov. 8, 2004, p.14.

изменение във властта и културата. Може да се каже, че тази проблематика, свързана с политико-икономическите преразпределителни конфликти, се среща заедно с анализ на културата, неформалните институти, мисловните модели и т.н. – като фактори за политико-икономическа диференциация.

Ролята на емпириката в съвременната политическа икономия

Основно изискване на съвременната политическа икономия е емпиричното тестване на идеите. Съществуват множество данни, които могат да бъдат използвани като средство за генериране на нови съвкупности от емпирика. Общо казано, съществуват три основни източника на данни, които лесно могат да бъдат разпознати. На първо място това е съществуването на много проучвания и сравнителни анализи на различия в институциите, които могат да се видят в националните системи на управление. На второ – откриване на различията в политиките на сравняваните страни, и на трето – възможностите, които съществуват при нарастване на събираемостта на данните, за да бъдат разгледани специфични политически въпроси. Достъпът до данни е твърде широк – развитие на анкетите, създаване на многочислени индекси в политическата сфера, усъвършенстване на инструментите за измерване на качеството на институтите, широко разпространение на иконометрични модели и т.н. В този ред на мисли не е случайно това, че през последните двадесет и пет-тридесет години популярността и разпространението на емпиричните методи в изследването на политико-икономическите явления нараства. В настоящия етап на практика една голяма част от анализа на правителствата и тяхното въздействие върху икономиката са предмет на емпиричен анализ.

Наблюдава се „подем към експериментите“ в политикономическата наука, намиращ проявление в изследване на формирането на приноса в обществените блага, на коалициите между участниците и др. По този начин се получава възможност да се изследват причините за сътрудничеството между индивидите в процеса на колективно действие. В политологията е известно също, че съществуват няколко стандартни сфери на експериментиране. Въпреки, че в тези области на изследвания изчислителните методи не са получили особено голямо развитие, в практиката се появяват отделни работи, в които имитационното моделиране се възприема при описание на развитието на ендегенните граници на държавата и субординацията.

Широкото разпространение през последните години на методите на макроикономикса в политико-икономическия анализ по съвсем естествен път ще доведе и до използване на модели на припокриване на поколенията, които в повечето случаи не могат да бъдат разрешени по аналитичен път. В такива ситуации разпространението на изчислителни методи ще стане наложително, подобно на онова, което се случи със съвременната макроикономика.

Важността на икономическата динамика и еволюцията

Съвременната политическа икономия е подвластна в голяма степен на идеите на нобеловия лауреат Дъглас Норт за важността в изучаването на икономическата дина-

мика, която има решаващо значение за икономическото развитие. Основната проблематика за икономическата динамика се намира в ролята, която имат институциите и времето. Норт обосновава теория на икономическата динамика, в която се очертава аналитична рамка, обогатяваща разбирането за историческото развитие на икономиките и очертаваща ръководство за политически действия, насочено към подобряване на развитието на тези икономики. Аналитичната рамка е модификация на неокласическата теория. Това, което тя запазва, е основополагащото предположение за недостатъчността и произтичащата от нея конкуренция и аналитичните инструменти на микроикономикса, променя се предположението за рационалност, добавя се и едно ново измерение: времето.

„Успешните политико-икономически системи са си изградили гъвкави институционални структури, които могат да устояват на трусовете и на промените, съпътстващи успешното развитие. Но тези системи са резултат на продължително съзряване и ние още не знаем как адаптивната ефикасност може да се постигне в по-кратки срокове.

Още сме в самото начало на пътя към достигането на разбиране за икономическото развитие във времето. Новите изследвания, които са основани на нови хипотези и се опитват да обяснят историческите факти, не само ще създадат аналитична рамка, която да ни позволи да разберем икономическата промяна във времето, а и същевременно ще обогатят икономическата теория, като й дадат възможност да се справи успешно с широк кръг от съвременни проблеми, които все още са извън нейния обрег.“¹

Осмислянето на икономическата динамика в отношенията, институтите, структурите от страна на науката трябва да намира отражение в контекста на икономическата еволюция. Съвременният еволюционно-институционален подход демонстрира допълнителни възможности за изследване на структурогенезата на стопанството в условия на постоянни и непрекъснати икономически изменения, позволява да се намерят общите основи на приемственост на икономическите форми, да се изразят тези форми и структури и максимално да се адаптират към кризисни явления в стопанството. Универсалността на икономическия еволюционизъм дава основания за изразяване на общи свойства и процеси, възникващи в хода на съществуването и развитието на икономическите системи, отчитащи социално-историческата специфика и икономическото разнообразие. Когато икономическите процеси се разглеждат от съвременната политическа икономия като еволюционни, се създават допълнителни възможности за оценка на значението на икономическата политика. Тя възплъщава в себе си оптимални за конкретната стопанска среда мероприятия и намира поддръжка сред стопанските субекти. Така значението на еволюционния подход в съвременната политическа икономия се изразява в определяне на дългосрочна насока на икономическата еволюция като ориентир за бъдещото определяне на политиката.

Основна отличителна черта на предметния свят на съвременната политическа икономия е **формалният политически анализ**. Вниманието се фокусира в признаването на три теории на приемане на политически решения, които акцентират върху

¹ http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1993/north-lecture.html

Дъглас Норт, Икономическото развитие във времето, Лауреатска лекция по икономическа наука в памет на Алфред Нобел, 9 декември 1993 г.

процедурата и върху интелектуалния актив на въвличане в процеса – т.нар. **rational comprehensive theory**, **incremental theory** и **multiple advocacy**. При привържениците на идеите на първата цялостно рационална теория (rational comprehensive theory) е заложено описанието на рационалния индивид, който взема различни решения, разгледа-но през призмата на различни науки¹. Предметът на изследване на това направление е процедурата по въвличане в приемането на обмислени решения за максимално достигане на целите. В тази процедура лицата подреждат по степен на важност целите и задачите на приемане на решения; всяка алтернатива и нейните последствия се сравняват с други, тестват са алтернативни варианти за решаване на проблемите и се преценяват внимателно предимствата и недостатъците на различните алтернативни решения, за да се избере вариант, който постига максимален ефект в поставените задачи и цели.

По отношение на търсенето и обосновката на теоретичен вариант за избор на оптимално решение съществува и не малко критика. Тя е основно по посока на формулирането на проблемите и големия насрещен брой от аргументи, на невъзможността на теорията да има достатъчно информация за сравнение на алтернативните решения на проблемите и съответно да предскаже последиците от решението. Други недостатъци на разглежданата теория могат да се намерят в ценностния аспект, където е възможно да се породят конфликт между личностните ценности на лицата, приемащи решение, и обществените ценности, а също така и в невъзможността за „връщането“ на вече прието решение.

Известна част от тези проблеми се преодоляват с втората – т.нар. теория на нарастването (incremental theory), при която се предлага решение за пътя, по който на практика се прави изборът. Един от най-известните теоретици – Джеймс Андерсън, разглежда инкрементализма като процедура за приемане на решения, типична за плуралистичните общества. Тя наподобява „процедурата по съставяне на ръководство за изпитване на политическия процес със съответните точки:

1. Идентификация на проблема и установяване на план;
2. Формулиране;
3. Адаптация;
4. Имплементация;
5. Оценяване².

Аналогично се залагат:

1. Изборът на цели, задачи и емпиричния анализ на действията, необходими за достигането им, които имат помежду си много повече общи характеристики, отколкото различия;
2. Лицата, които приемат решения имат някои алтернативи за решаване на проблемите, които ще се отличават от съществуващата политика само косвено;
3. За всяка алтернатива се оценяват ограничен брой значителни последствия;
4. Проблемът, който среща лицето, извършвайки личния избор, обективно съществува и само инкрементализма спомага за това да се изберат от многото средства и цели онези, които са най-високо управляеми;

¹ Тази теория обаче се разглежда като различна от теоретичните разбирания на привържениците на „рационалния избор“, при която индивидът взема оптимално индивидуално решение (б.а.).

² Anderson E. J., Public Policymaking, Seventh Ed. Wadsworth, Boston, USA, 2011, ch.1, p.3.

5. Инкременталното приемане на решения е основно средство за коригиране на наложени несъвършенства.

Предимствата на такъв подход са, че груповите интереси е много по-лесно да се установят и да се договорят, в сравнение с индивидуалните. Но в същото време тук се крие и потенциалният недостатък – в невъзможността да се преразглежда една съществуваща политика при евентуално неуспешния ѝ характер, когато тя се намира в цялостен комплекс от социално-икономически явления.

В контекста на формалния политически анализ третото модерно теоретично течение, наречено комплексно застъпничество (*multiple advocacy*) съсредоточава проблематиката на изследването в застъпничеството, защитата и прокарването на собствените позиции в съществуващата политика. Смисълът се състои в изграждане на система за вземане на решения за лицата, които имат власт. Основата, от която се тръгва, за да бъдат приети решенията, е конкурентна, а лицето, което взема решение, трябва да бъде адекватно информирано по повод различните гледни точки по проблематиката. Привърженици на такова разбиране като Джеймс Андерсън, Роджър Портър и др. смятат, че *multiple advocacy* работи правилно тогава, когато има честен посредник за управление на процесите. Недостатък се явява евентуалната неувереност за това, че всички заинтересовани страни, които могат да представят надежден поглед върху проблема, имат необходимите ресурси за да защитят своята гледна точка, или пък фактът, че се акцентира върху констатирането на различия в позициите, а не върху намирането на компромиси.

Нормативизъм на политическата икономия

В класическата политическа икономия А. Смит определя задачата на самата политическа икономия на първо място, в анализа на обективните икономически процеси и явления при създаването и растежа на богатството – тази задача той определя като „позитивна страна“ на икономическата наука. На второ място е задачата по разработване на адекватни принципи и препоръки от страна на икономическата политика за развитието на стопанството и богатството, или „нормативната страна“ на икономическата наука. Главната посока на препоръките за икономическата политика се центрира към държавата. Днес използването на широк кръг от препоръки в разнообразни форми – от чисто теоретични до приложни модели за политиката на държавата, е твърде дискуссионно. Това е така, защото ако препоръките са изходни за определянето на модела на държавна политика, то трудно би се възприело разбирането самата държавна политика да се използва за подобряването на тези препоръки. Решаването на тази проблематика от съвременната политическа икономия се състои от няколко възможни варианта. При първият вариант се смята, че нормативните предписания могат да бъдат формулирани, но за изследователите трябва да е ясно, че за тези варианти не съществува никаква възможност да бъдат приложени. Отрича се възможността да бъде провеждано консултиране на основата на политико-икономическите модели, тъй като поведението на политиците като цяло се диктува от интересите им в личностен и партиен аспект.

При втория вариант се допуска консултиране, като за тази цел се изграждат модели с определени ограничения, т.е. не се изхожда от конкретните теоретични или емпирични изводи, а от съответната ситуация. Ограничава се ендогенизацията, а консултирането с оглед на политико-икономическите модели носи определението на „нормативен завой“ в теорията на общественния избор.

При третия вариант в пълна степен се ендогенизират политическите действия, като се сменя фокусът – от консултиране на политиците към консултиране на широките обществени маси по политически въпроси. На практика за главните икономически препоръки получател става обществото, а рационалното консултиране се преплита с просветителска работа. Този вариант е най-широко приеманият, а свидетелство за това са многото емпирични изследвания в полза на това, че теоретичните концепции въздействат на реалната среда не само по отношение на фактическото усвояване на техните препоръки, а и за сметка на формиране на цялостна култура и обществени представи.

В четвъртия вариант ендогенизирането в рамките на моделите се прави не в самите действия на политиците, а сред икономистите, които ги консултират. Това са преди всичко консултантите на държавните органи, които в желанието да проведат на практика своите препоръки, сами структурират консултационната си дейност. В този процес обаче е възможно изопачаването на реалната информация от предоставящите консултации с цел максимизиране на информацията от експертите. В крайна сметка такъв процес много често рефлектира негативно по повод възможността на политическата система да се справи с реалните проблеми. Изходът при преодоляване на недостатъците, които разкриват различните варианти, икономическата наука дава с използването на инструментариума на рационалния избор, при които съответното равнище на ендогенност за политико-икономическите модели би било в достатъчно разумни граници.

Еволюционен подход към изследване на стопанството

В политико-икономическите изследвания на стопанската действителност в съвремените условия могат да се установят заложен инструментариум и методологичен подход на еволюционната икономическата теория. Както е известно, в еволюционната теория са заложен принципите на неопределеността и недостатъчно добрата информираност на стопанските агенти¹. Този подход, приложен към икономическата политика, дава основание да се направят предположения, че тя също се сблъсква с проблемите на недостатъчната информация и неопределеността. Основното допускане в съвременната политическа икономия се прави за това, че всички стопански

¹ В еволюционния подход се използва неопределеността по Шумпетер и Хайек. Една от изходните идеи е тази за рационалното начало и липсата на достатъчна информация сред стопанските субекти. В синтезиран вид, по думите на Хайек, това звучи: „Особеният характер на проблема за рационален икономически ред е определен точно от факта, че знанието за обстоятелствата, които трябва да използваме, никога не съществува в концентрирана и интегрирана форма, а само като разпръснати частици от непълно и често противоречиво знание, които всички отделни индивиди притежават“. Източник: „Използването на знанието в обществото“, Август Фридрих фон Хайек, в www.econlib.org/library/Essays/hykKnw1.html (б.а.)

субекти, които са заети с процеса и механизма на изработване на икономическа политика, в определен момент не разполагат с пълна информация и инструментариум от знания за икономическите процеси, както и не са уверени в своите цели и поведение. Следователно проблемът пред който са поставени участниците в политическия процес е, как да бъде преодоляна двойната неопределеност в политическите системи. Политико-икономическият поглед върху успешното преодоляване на неопределеността се свързва със способността да се експериментира и да се прилагат, да се избират и разпространяват иновации и знания. В тази връзка свое място има един от най-важните аспекти на политикономическата гледна точка, а именно политическото предприемачество. Става дума за „преноса“ на концепцията за предприемачеството като „съзидателно разрушение“ – по Шумпетер, в политическата сфера. Политиките в условия на конкуренция за достигане на определени ресурси и придобиване на власт, налагат хипотези за различни мероприятия на икономическата политика, опитвайки се да изразят предпочитанията на избирателите и заинтересованите групи. Предлаганите от политическите предприемачи иновации в сферата на икономическата политика е възможно или да бъдат приети, или да бъдат отхвърлени от избирателите. Характерна особеност за този еволюционен подход е това, че предприемачите не следват търсенето, а сами го създават. Това става, като се формират и моделират потребностите, а намесата на предприемачите е при въвеждане на иновациите. Нещо повече, в определени случаи самата еволюция на държавата в съвременния етап се разглежда като резултат на „предприемаческа“ дейност в политиката, в която се залага рационалното начало.

Важна особеност на съвременния етап в осъзнаването на възможностите и границите на рационалното познание на икономическите процеси в условия на неопределеност е тази, че не се изключват трудностите за оценка на бъдещето. Самите трудности за оценка на бъдещето, при липсата на определеност и достатъчна информация, не намаляват, а повишават значението на еволюционната икономика¹. Съвременната еволюционна насоченост на политическата икономия, базирайки се на еволюционната икономика, не притежава толкова добър теоретичен апарат както неокласическата теория. В същото време интуитивното разбиране на изследователите за важността на разглеждането на еволюционните изменения води до формиране на различни подходи в рамките на общонаучното направление, за което е характерен преносът на еволюционни представи от другите науки.

Осъзнаването на еволюционните изменения става самостоятелно направление на икономическия анализ, едновременно представя широки възможности за икономическо и политическо моделиране и избор на оптимални насоки на икономическата политика. Перспективното значение на еволюционната икономика се усилва за сметка на привлечените в политико-икономическите изследвания най-нови методи, междудисциплинарен подход и методологически потенциал на широк кръг хумани-

¹ Според Пол Дейвид – един от пионерите на еволюционната теория: „Преди да се захванем с нова дейност, си струва да се инвестира повече в най-добрата информираност, повече отколкото значимата историческа обослушеност на нейния резултат“, David P., Path-dependence, its Critics and the Quest for 'Historical Economics' // Evolution and Path dependence in Economic Ideas/ Garrouste P., Ioannides S./eds./, Cheltenham: Edward Elgar, 2001 . p.32.

тарни и естествени науки. На основата на съвременната методология става възможен съвместният анализ на структурните и еволюционните процеси в икономическите системи. Съвременният еволюционно-институционален подход демонстрира допълнителни възможности на изследване на структурогенезата в условия на постоянни икономически изменения, позволява да се отделят общите основи на приемственост на икономическите форми и структури, най-адаптивни към кризисни явления в стопанството и към недостатъчна информация.

Международната или глобалната политическа икономия

За съвременните стопанства, подложени на въздействието на процесите на глобализацията, настъпват смяна на социално-икономическите ориентири, сериозни промени във функционирането на стопанските механизми. Силно се развива индивидуализмът. Колективистките ценности и общонационалните задачи преминават на заден план, нараства потреблението, спада равнището на националните спестявания, засилва се интеграцията на страните в световното стопанство, възможностите за пренасяне на икономическа нестабилност се разрастват. Новата вълна на глобализация, която се налага в световен мащаб, донася нови ефекти: „Живеем в безпрецедентна ера на глобализация, в която технологиите, идеите, факторите на производството и стоките са все по-мобилни отвъд националните граници. Откритостта на международната търговия, финансите и технологиите са избор, който всяка страна извършва.“¹ Така от началото на 70-те години на XX век и много силно в началото на XXI век, в условия на глобализация, на стопанската действителност не се гледа просто като на един пазар, който е подвластен единствено на обективни икономически сили. Съвременните политикономисти представят стопанската действителност „като обществено-политическа система, съставена от могъщи икономически играчи или институции като гигантски фирми, мощни профсъюзи и големи земеделски единици, които се конкурират едни с други за формулиране на правителствената политика върху данъци, мита и други въпроси, така че да бъдат задоволени собствените им интереси.“²

Политическата икономия се дефинира като взаимодействие на пазара и могъщи играчи. Представителите на съвременното разбиране за глобалния ѝ характер Р. Гилпин, Е. Хелайнер, Л. Вайс, Т. Скопол, П. Катценщайн, А. Уолтър, Дж. Ровънхил и др. смятат, че за да бъде разбрано добре функционирането на световното стопанство, трябва да се изследва механизмът на пазарите и начинът на въздействие върху тях от страна на държавата и други големи играчи като транснационалните компании, международните икономически групировки и съюзи и т.н. В своите работи привържениците на разбирането за характера на политическата икономия като глобална политическа икономия се съсредоточават в анализа на взаимодействието между външната политика и световните стопански процеси. Проследява се формирането на

¹Acemoglu, D., P. Yared, Political Limits to Globalization, NBER Working Paper 15694, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA 02138, January 2010.

² Гилпин Р., Глобалната политикономия, С., 2003, гл. втора, с. 54.

глобалното икономическо и политическо пространство и установяването на новия световен икономически ред.

Глобалната политическа икономия обединява в себе си разбиранията на неолиберали, на представителите на външнополитическия реализъм, марксизма, рационалния избор и социалния конструктивизъм и в този смисъл това направление на икономическата наука е уникално. Уникално е, защото като интердисциплинарно, позволява да се изучава системно и детайлно съвременното световно стопанство в условия на динамика и глобализация. Границите на глобалната политическа икономия са гъвкави – приемат се посланията от различните теоретични школи, но съществуват и множество дебати, които по същество се свеждат до статута на дисциплината и интердисциплинарната област на изследване на стопанството. В центъра на дебатите и теоретичните анализи са глобализацията, международната търговия, връзката между демокрацията и пазарите, международната валутна и финансова система, интеграцията, сътрудничество и решаването на трансгранични икономически проблеми, както и структурният баланс на силите между самите държави и институции.

В методологичен план глобалната политическа икономия е зависима главно от теоретичните представи и инструментариума на неокласическия икономикс, като всяка от тях има и прилага свои специфични методи на анализ. Ако икономиксът се занимава с ефективността и ползите в осъществяването на стопанския обмен, с разпределението на оскъдните ресурси и на абсолютните печалби от пазарните дейности, то международната политическа икономия се интересува от един доста по-широк спектър от проблеми и набляга на разпределението на печалбите от икономическите дейности. За неокласическата теория в предмета на изследване са пазарите като саморегулиращи се механизми, а политиката е доста изолирана. В разбиранията на привържениците на глобалната политическа икономия пазарите са повлияни от международните институции и международните режими, при което държавната политика е решаваща: „Държавите имат силен стимул да предприемат действия, които пазят собствените им ценности и интереси и особено тяхната мощ и свобода на действие, като същевременно се опитват да манипулират пазарните сили, за да увеличат мощта и влиянието си над съперническите държави или в полза на приятелски.“¹ Интересите и политиката на държавите се определят от управляващия политически елит, упражняването на сила от големи групи вътре в националното общество и от характера или природата на националната система на политическата икономия. Така взаимодействието между пазарите и държавната политика представлява движеща сила в световното стопанство и в изучавания предмет на глобалната политическа икономия. Пазарът и силите, които го управляват, са предмет на икономическия анализ, но изследването и обосноваването на икономическата политика е преди всичко предмет на политическата икономия.

¹ Пак там , гл. четвърта, с.101.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Политическата икономия следва да се разглежда като едно от направленията на икономическата наука, заедно с друго направление, каквото е икономикът. Политическата икономия е самостоятелна наука в системата от икономически науки. Исторически се е установило така, че тя със своя предмет винаги е имала отношение към производството и обръщението в неговата цялост. В този смисъл тя е била необходима за науката в нейния фундамент.

За икономикса пазарът е от първостепенно значение, а доколкото той предполага стокообмен като главна форма на икономически връзки между стопанските субекти, предметът му в голяма степен се ограничава в сферата на обръщението. От друга страна икономикът е ограничен в рамките на пазарното стопанство, подвластно на оскъдните ресурси и на поведение, в което е заложено ограничено, макар и рационално начало на стопанския субект. В същото време политическата икономия се ориентира към разкриване на закономерностите на развитието на човешкото общество, анализира исторически динамиката на неговото развитие, обяснява икономическата реалност в съвременния свят, изучава влиянието на политическия процес на приемане на решения за избор. Именно политико-икономическият подход е обективно призван и способен да разработи методически инструментариум за изследване на сложните отношения, които са се формирали в съвременната цивилизация. Наличието и задълбочаването на взаимовръзките между икономическите процеси и политическите и други социални фактори е аргумент в полза на предмета на политическата икономия. Тя е науката, която ще продължи изучаването на същностните социално-икономически отношения, отразяващи взаимодействието на стопанските и политическите фактори. Тази наука, конкурирайки се с икономикса, влиза и в партньорство, за да се изследва икономическата действителност от позицията на една цялостна философия на стопанството.

ЛИТЕРАТУРА:

Гилпин Р., Глобалната политикономия, С., 2003.

Коева Ст., Съвременната политическа икономия: Традиционни подходи и нови насоки, С., сп. Икономическа мисъл, бр.1/2007.

Acemoglu D., Yared Pierre – „Political Limits to Globalization“, NBER Working Paper 15694, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA 02138, January 2010.

Anderson E. J., Public Policymaking, Seventh Ed. Wadsworth, Boston, USA, 2011.

Besley T., The New political Economy, LSE- papers, London, Nov. 8, 2004.

Clark, B. S., Political Economy: a comparative approach, 1998, Sec. Ed. Greenwood Publ. Group, Westport, USA.

David P., Path-dependence, its Critics and the Quest for `Historical Economics`// Evolution and Path dependence in Economic Ideas/ Garrouste P., Ioannides S./eds./ Cheltenham: Edward Elgar, 2001.

Groenewegen, P., Political economy', The New Palgrave Dictionary of Economics. Second Edition. Eds. Steven N. Durlauf and Lawrence E. Blume. Palgrave Macmillan, 2008. The New Palgrave Dictionary of Economics Online. Palgrave Macmillan., http://dictionaryofeconomics.com/article?id=pde2008_P000114>

Gwartney J. D. and R. E. Wagner, Public Choice and the Conduct of Representative Government, in: James D. Gwartney and R. E. Wagner (editors), Public Choice and Constitutional Economics, London, JAI Press, 1988.

Keynes N. J., The Scope and Method of Political Economy, Batoche Books, Kitchener, 1999.

Marshall A., Principles of Economics, Book 1, Ch. I, p.1, Cosimo Inc. N.Y. 2006.

Mill, J. S. 1974: Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy, 2nd edn. Clifton, N. J.: Augustos Kelly. First published in 1844.

Persson T., G. Tabellini, Political Economics: Explaining Economic Policy, 2000. Massachusetts Institute of Technology, USA.

Robbins L., An Essay on the Nature and Significance of Economic Science, MacMillan and Co., London, 1945.

Цитирани електронни източници:

[http://bg.wikipedia.org/wiki/Икономика_\(наука\)](http://bg.wikipedia.org/wiki/Икономика_(наука))

http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1993/north-lecture.html

www.econlib.org/library/Essays/hykKnw1.html

<http://newpoliteconomy.org/publications/articles/241.pdf>,

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ В ИЗУЧАВАНЕТО НА ИКОНОМИЧЕСКАТА НАУКА В КОНТЕКСТА НА ПОЛИТИЧЕСКАТА ИКОНОМИЯ И ИКОНОМИКСА

Резюме:

Настоящата студия е посветена на някои методологически проблеми и подходи, свързани с изучаването на политическата икономия и икономикса, като акцентът е върху изясняване на понятията, предмета и обекта на политическата икономия и икономикса, както и върху еволюцията в разбирането за съвременната политическа икономия. Основните цели на тази студия са: внасяне на по-голяма яснота в методологичен аспект в представата за двете направления в икономическата наука – политическата икономия и икономикса, и осветляване на съвкупността от идеи и разбирания в изследване на предмета на съвременната политическа икономия.

Тезата, която е развита, е, че разглеждането и изучаването на икономическата наука днес следва да се осъществява не назад към класическата политикономия, а напред към политическата икономия – като обобщаваща наука за съвременната политико-икономическа система. В дългия път на развитие на политическата икономия съдържателните характеристики, изложените концепции, развитите идеи, разкритите факти, намерените принципи и използваният инструментариум са и доказателство за това, че в актуалните представи за икономическата наука има място за различни конкурентни направления на икономическата наука – и на политическата икономия, и на икономикса, в партньорство. Съвременната политическа икономия следва да се разглежда като едно от направленията на икономическата наука заедно с друго направление, каквото е икономикса. Политическата икономия е самостоятелна наука в системата от икономически науки. Исторически се е установило така, че нейния предмет винаги е имал отношение към производството и обращението в неговата цялост. В този смисъл тя е била необходима за науката в нейния фундамент.

За икономикса пазарът е от първостепенно значение, а предметът му в голяма степен се ограничава в тези рамки, подвластен е на оскъдните ресурси и поведение, в което е заложено ограничено, макар и рационално начало на стопанския субект. В същото време политическата икономия се ориентира към разкриване на закономерностите на развитието на човешкото общество, анализира исторически динамиката на неговото развитие, обяснява икономическата реалност в съвременния свят, изучава влиянието на политическия процес на приемане на решения за избор. Предметният свят на политическата икономия придобива нови измерения. Той се подчинява на теоретически еkleктизъм, сравнителен институционален анализ, емпирика, важност на икономическата динамика и еволюцията, формален политически анализ, еволюционен подход към изследване на стопанството, на разбиране за глобална политическа икономия и др. Именно политико-икономическият подход е обективно призван и способен да разработи методически инструментариум за изследване на сложните отношения, които са се формирали в съвременната цивилизация.

METHODOLOGICAL PROBLEMS IN RESEARCH OF THE ECONOMIC SCIENCE IN THE CONTENT OF POLITICAL ECONOMY AND ECONOMICS

Abstract:

This study is dedicated to some methodological problems and approaches, related to the study of political economy and economics, as well as the accent on clarification of definitions, the subject and the object of the political economy and economics, and the evolution in understanding the modern political economy. The main purposes of this study are: implementation of a greater clarification in methodological aspect in the concept of the both directions of the economical study – political economy and economics, and lighting of the combination of ideas and understandings in the research of the subject of the modern political economy.

The developed thesis is that the review and the study of the economic science nowadays should be conducted not backwards to the classic political economy, but forward to the political economy – as a generalizing science of modern political- economical system. Along the long way of development of the political economy, the rich characteristics, the exhibited concepts, the developed ideas, the revealed facts, the found principles and the used instruments are also evidence for that in the modern ideas of the economic science there is a place in partnership for the different competitive directions of the economic science – the political economy and the economics. The modern political economy should be reviewed as a direction of the economic science together with the other direction – what is the economics. The political economy is an independent science within the system of economic sciences. It was historically thus established, so that its subject always related to production and turnover in its integrity. Therefore it was necessary for the science in its base. The market is in the first place for the economics, and its subject, to a great extend, is limited within these frames, dependent on the poor resources and behavior, where the limited, though rational beginning of the economic subject lies. At the same time, the political economy is oriented towards revealing of objective laws related to development of the human society, it historically analyses its development, it explains the economic reality of the contemporary world, it studies the influence of the political process related to undertaking choice decisions. The subject world of the political economy comes to new dimensions. It responds to the theoretical eclecticism, the comparative institutional analysis, the empirics, the importance of economical dynamics and evolution, the formal political analysis, the evolutionary approach to economic research, to the understanding of global political economy, etc. It is that the political-economical approach is objectively called upon and able to develop methodological instrumentation for the research of complex relations, formed in the modern civilization.